

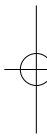
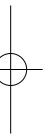
Norbert Corver

Taal in zicht

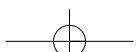


Universiteit Utrecht

Faculteit der Letteren



Oratie 8 februari 2002



Norbert Corver

Taal in zicht



Universiteit Utrecht

Faculteit der Letteren

Oratie

Uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de Nederlandse taalkunde aan de Universiteit Utrecht op vrijdag 8 februari 2002.

Mijnheer de Rector Magnificus,

zeer gewaardeerde toehoorders,

Inleiding

“Kunst geeft niet het zichtbare weer, maar maakt zichtbaar!”

Aldus Paul Klee (1879-1940) in zijn *Creatieve Confessie* (1918).¹ Deze beroemde woorden van de kunstenaar zouden ook de woorden kunnen zijn van een kundenaar in een van de wetenschappelijke kundes. Met een lichte wijziging, wel te verstaan: Kunde in plaats van Kunst. De confessie luidt dan:

Kunde geeft niet het zichtbare weer, maar maakt zichtbaar!

Het gaat met andere woorden primair om inzicht en niet, of slechts secundair, om wat in zicht is. Voor de beoefenaar van de taalkunde betekent dit dat het gaat om inzicht in taal en niet zozeer of in mindere mate om taal in zicht. En als het object van studie de Nederlandse taal is, zoals in mijn geval, dan heeft de taalkundige de taak om de eigenschappen van de Nederlandse taal zichtbaar te maken.

In de praktijk van het wetenschappelijk onderzoek zijn het zichtbare en het inzicht echter onlosmakelijk verbonden: Door een bepaald inzicht komen nieuwe dingen in zicht. Inzicht leidt met andere woorden tot nieuwe waarneming. Andersom is het zo dat we voor ons inzicht veelal afhankelijk zijn van het zichtbare. De natuurkundige die inzicht wil krijgen in de structuur van de zon en de processen die zich daar afspelen is aangewezen op wat aan de buitenkant aan zonneninformatie zichtbaar is, zoals bijvoorbeeld het licht dat uitgestraald wordt. Op basis van informatie die aan de periferie van de zon beschikbaar is komt hij tot een bepaalde theorie over de zon.

Minstens zo ontoegankelijk als de zon maar een stuk dichterbij huis, fysiek althans, is de menselijke geest met zijn cognitieve vermogens. Ook hiervoor geldt dat om inzicht te krijgen in de organisatie ervan en de processen die zich er afspelen, we veelal aangewezen zijn op wat ons aan de buitenkant aan output-producten van de menselijke geest ter beschikking staat. Een zo'n output-product is onze taal, die zich manifesteert in ons taalgedrag. Zoals het baanbrekende werk van de Amerikaanse taalkundige en filosoof Noam Chomsky (1928) duidelijk heeft gemaakt is de taal een spiegel van de menselijke geest. Het is via de waarneembare taaldata dat we inzicht kunnen krijgen in een van de meest kenmerkende cognitieve vermogens van de mens, te weten zijn taalvermogen. De taal in zicht, d.w.z. de waarneembare taaldata, moet tot taalinzicht leiden, d.w.z. inzicht in het mentale taalstelsel waarmee de mens is uitgerust.

Zowel voor de zon als voor het taalvermogen geldt dus dat we voor ons inzicht in de structuur en eigenschappen ervan voor een belangrijk deel aangewezen zijn op wat ons aan perifere zichtbaarheden – zeg maar oppervlakteverschijnselen – ter beschikking staat. Nu is het een bekend gegeven dat sommige verschijnselen zo vertrouwd kunnen zijn dat we ze niet of nauwelijks meer zien of anderszins waarnemen. Het zichtbare is zo vanzelfsprekend geworden dat we het feitelijk niet meer waarnemen maar slechts herkennen. We hebben, om het anders te formuleren, geen oog meer voor wat al te lang onder ogen is (en geen oor meer voor wat al te lang onder oren is). De Parijzenaar ziet de Eiffeltoren niet meer staan; zo gewend is hij aan het zicht ervan. Mensen die aan het spoor wonen liggen niet meer wakker van langsdenderende goederentreinen in de nacht; zo gewend zijn ze aan het geluid ervan. En ook die deuk in je auto is zo erg nog niet; na verloop van tijd neem je die door gewenning ook niet meer waar. Pas bij doorverkoop van je auto word je weer met je neus op de feiten gedrukt; het is het eerste wat de potentiële koper ziet, met alle nadelige gevolgen voor de prijs die je aanvankelijk in gedachten had.

Ook voor verschijnselen als de zon en de taal geldt dat ze zo vertrouwd zijn dat we ons er niet meer over verbazen. Iedereen vindt

het de normaalste zaak van de wereld dat die zon aan de hemel staat te schitteren. Pas als er iets vreemds is, zoals bijvoorbeeld een zonsverduistering, waarbij de zon even uit het oog raakt, dan raakt het verschijnsel zon weer in zicht. Massaal trekken we er op uit om, voorzien van een eclipsbril of een bak water, een glimps van de verduisterde zon op te vangen. Ik geef toe, het klinkt nogal paradoxaal: De zon in zicht die ons zicht verduistert, en een zonsverduistering die de zon weer in zicht brengt.

Zo ook met taal. Onze moedertaal, voor de meesten van u het Nederlands, is zo vanzelfsprekend dat we er nauwelijks oog voor hebben. Maar als er iets vreemds is aan de taal die gebezigd wordt door een ander, dan merken we dat vaak meteen op. Het springt direct in het oog, of beter gezegd: Het oor. Denk maar aan het zangerige taaltje van de Limburger dat de niet-Limburger vreemd in de oren klinkt en daardoor direct opvalt. Ook het *goeiesmorgens* van meneer Edgar van de afdeling debiteuren heeft een vervreemdend en daardoor opvallend en komisch effect. En het Cruyffiaanse woord *consecusie* mag er als vervreemdende contaminatie natuurlijk ook wezen. Als laatste voorbeeld noem ik nog de taalprodukten van tweede-taalleerders van het Nederlands. Zoals het gespreksfragmentje in (1) laat zien, kan de normale waarneming van de moedertaalspreker soms behoorlijk belemmerd worden.²

- (1) Interviewer: Hij wat?
Tweede-taalleerder: Hij bint auto

Het woord *bint* maakt de zin vreemd en leidt bij de interviewer tot onbegrip. Voor de Marokkaanse leerder van het Nederlands in dit gespreksfragment is *bint* echter een gewoon transitief werkwoord met de betekenis ‘naar binnen gaan’, oftewel ‘wat in het Engels ook aangeduid kan worden door een enkel werkwoord: *To enter*. De betekenisrelatie van *bint* met het voorzetsel *binnen* zal u duidelijk zijn. De tweede-taalleerder categoriseert het woord *binnen* echter niet als een voorzetsel maar als een werkwoord. Zo gek nog niet, gezien de vormelijke gelijkheid tussen een werkwoord zoals *winnen* en het voorzetsel *binnen*.

Net als de zonsverduistering hebben de zojuist genoemde taalverduisteringen dus een vervreemdend effect. Onze waarneming van de Nederlandse taal is in dergelijke gevallen niet langer automatisch. Talige elementen als *bint*, *conclusie* en *goeiesmorgens* vallen de moedertaalspreker van het Nederlands op en brengen de taal, in dit geval het Nederlands, weer in zicht.

Het zichtbaar worden van een verschijnsel als gevolg van vervreemding is overigens een belangrijk thema geweest in de kunst, bijvoorbeeld in het literair-theoretische werk van de Russische formalist Victor Sjklovskij in het begin van de vorige eeuw. In zijn programmatische artikel uit 1916, 'De kunst als procédé', stelt Sjklovskij dat het de taak van de kunstenaar is om de verstarring van de waarneming weg te nemen en om het weer te geven object of verschijnsel op een nieuwe manier te laten zien. Kunst moet een nieuwe kijk, een nieuw gezichtspunt op de werkelijkheid bieden, zodat we ons meer bewust worden van het ware karakter van de werkelijkheid om ons heen. Door het verschijnsel te vervreemden komt het verschijnsel weer in zicht. De waarneming wordt als het ware ge-deautomatiseerd.

Deze de-automatisering kan volgens Sjklovskij bewerkstelligd worden door middel van verschillende kunstgrepen of procédés. De dichter maakt gebruik van poëtische kunstgrepen als metrum en beeldspraak en tracht door toepassing daarvan op de 'gewone' taal een bepaalde esthetische werking te realiseren. De prozaïst kan onze waarneming van de werkelijkheid trachten te activeren door het kiezen van een bepaald vertelperspectief van waaruit de werkelijkheid wordt beschreven. Deze laatste kunstgreep wordt bijvoorbeeld gehanteerd door de Russische schrijver Tolstoj in het verhaal *Cholstomer*, een verhaal waarin sociale gebruiken en instellingen vreemd worden gemaakt doordat ze worden gepresenteerd vanuit het gezichtspunt van een ik-verteller die een paard blijkt te zijn.

Nu zal een kunstgreep als het paardenperspectief ons zicht op de eigenschappen van het verschijnsel taal niet echt verscherpen. Langs andere wegen, d.w.z. met behulp van goed gekozen 'kundegrepen',

zal de taalkundige de taal in de sfeer van de nieuwe waarneming moeten trekken. En de 'taalkundige als neerlandicus', om een term van Wim Klooster (1975) te gebruiken, heeft de specifieke taak om dat te doen voor de ons o zo vertrouwde Nederlandse taal. Aan de hand van een klein stukje Nederlandse taal, te weten de syntactische verbinding tussen een graadwoord en een gradeerbaar adjectief, hoop ik in mijn rede vandaag te laten zien hoe de Nederlandse taal zichtbaar gemaakt kan worden. In het bijzonder zal ik stilstaan bij (a) zichtbaarheid door abstractie, een thematiek die ook centraal staat in het werk van de kunstenaar Paul Klee, en (b) zichtbaarheid door vervreemding. In het laatste geval, zo hoop ik te laten zien, is de kundegreep taalvergelijking een belangrijk hulpmiddel.

Het Chomskyaanse perspectief op taal

Voor mijn taalkundige beschouwing zal ik gebruik maken van het theoretisch kader van de generatieve grammatica. De grondlegger van dit onderzoeksparadigma, Noam Chomsky, trok halverwege de vorige eeuw het verschijnsel taal in de sfeer van de nieuwe waarneming door het te bezien vanuit het gezichtspunt van de primaire taalverwerving en daarbij te wijzen op een opmerkelijke kloof tussen de complexiteit en rijkdom van de verworven talige kennis en de in sommige opzichten niet optimale kwaliteit van het taalaanbod in de omgeving van het taallerende kind (ook wel aangeduid als: *de poverty of the stimulus*). De vraag rijst hoe het kind deze kloof tussen taalaanbod en resulterende kennis kan overbruggen. Chomsky's antwoord op dit vraagstuk, dat ook wel aangeduid wordt als Plato's probleem, grijpt terug op het aloude idee van de universele grammatica.³ Volgens dit idee wordt de mens geboren met een genetisch bepaald aangeboren taalvermogen. Deze mentale blauwdruk van de menselijke taal bevat enerzijds universeel geldende taalregels en taalprincipes en anderzijds talige eigenschappen die een beperkte keuzeruimte definiëren, de zogenaamde parameters. Met al deze 'talige voorkennis' op zak ondervindt het kind tijdens het taalleerproces geen grote hinder van het niet optimale taalaanbod. De taalleertaak is nu voor een belangrijk deel een invuloefening geworden: Het kind

moet op basis van het taalaanbod de juiste waarde 'invullen' voor de verschillende parameters. Iedere afzonderlijke taal is dus een realisatie, oftewel verschijningsvorm, van het universele taalschema.

Het moge duidelijk zijn dat onze kennis van taal vanuit de zojuist geschetste invalshoek niet langer een gewoon en vanzelfsprekend iets is. Plato's probleem laat ons op een nieuwe manier kijken naar onze talige kennis. Het vervreemdt het verschijnsel taal en brengt het daarvoor in zicht. Het is vervolgens de taak van de taalkundige om de veronderstelde universele grammatica zichtbaar te maken. Door diepgaande bestudering van taalspecifieke kennistoestanden probeert hij inzicht te krijgen in de structuur en eigenschappen van de universele grammatica, de niet-taalspecifieke kennistoestand. Volgens deze opvatting zijn de taalspecifieke bestudering van taal en de bestudering van UG dus onlosmakelijk met elkaar verbonden en maken beide deel uit van het onderzoekstakenpakket van de taalkundige.

Dit dubbele takenpakket maakt het taalkundige leven overigens niet altijd even makkelijk, maar het heeft ook zo z'n prettige kanten. Wat prettig is aan deze koppeling is dat de taalkundige, gegeven het feit dat talen verschijningsvormen zijn van een en hetzelfde universele taalschema, evidentie voor de aanwezigheid van een bepaalde taaleigenschap kan ontlenen aan andere talen. Het kan immers voorkomen dat een bepaalde taaleigenschap zich in de ene taal zichtbaarder en transparanter etaleert dan in de andere taal. Voor een adequate beschrijving van het Nederlands kan de neerlandicus dus veel baat hebben bij een kijkje in de talige keuken van de burens. En andersom geldt dat natuurlijk ook: Een blik op het Nederlands kan het zicht op een andere taal aanzienlijk verscherpen. Het beoefenen van de Nederlandse taalkunde is dan ook een comparatieve bezigheid, zowel op nationaal (intralinguïstische taalvergelijking) als internationaal niveau (interlinguïstische taalvergelijking).

Nu het lastige van dit dubbele takenpakket. Het lastige ervan is dat er een zeker spanningsveld bestaat tussen het blootleggen en beschrijven van de abstracte universele taalstructuur (d.w.z. UG) en het blootleggen en beschrijven van de taalspecifieke taalstructuur (bij-

voorbeeld die van het Nederlands). De rijkdom van de concrete, zichtbare taal verleidt makkelijk tot analyses van talige verschijnselen in termen van taalspecifieke regels en constructies. De taalkundige blijft in dat geval te dicht bij de specifieke taal, bijv. het Nederlands, hangen en weet zich er niet van los te maken, met als gevolg dat de abstracte, universele taaleigenschappen niet in zicht komen.

Over abstracte structuren en stadsgezichten

Deze worsteling van de taalkundige om via de concrete, zichtbare taal naar de abstracte, onzichtbare UG te komen brengt ons weer even terug bij de kunstenaar Klee en zijn gevleugelde woorden dat kunst niet het zichtbare moet weergeven maar zichtbaar moet maken. Ook hij had moeite om zich los te maken van het zichtbare, d.w.z. het concrete, specifieke object, en te komen tot een abstracte weergave van dat object. Vaak was het pas nadat hij het onderwerp tamelijk precies aan het natuurlijke voorbeeld had geschilderd dat hij afstand kon nemen van het zichtbare voorwerp en sterker kon abstraheren (Partsch 1990).

De abstractie bestond voor Klee in het blootleggen van de zuivere structuur van het weer te geven object en het benadrukken van de aan de grafische weergave ten grondslag liggende formele elementen en relaties daartussen. In zijn pedagogische geschriften (1925) zegt Klee het volgende over de abstracte representatie:

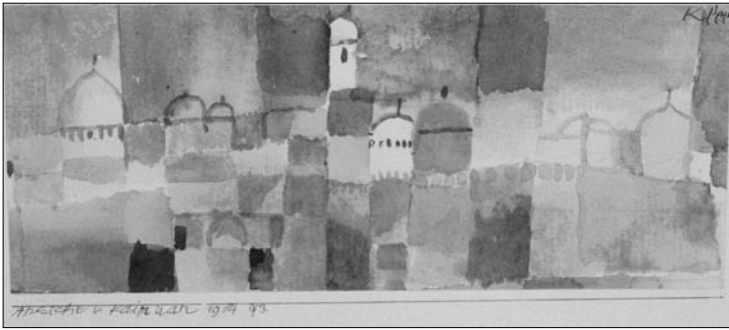
“Abstract? Als schilder abstract zijn betekent niet meteen een abstraheren van natuurlijke concrete vergelijkingsmogelijkheden, maar berust, onafhankelijk van deze vergelijkingsmogelijkheden, op het uit elkaar nemen van beeldend zuivere relaties.... Beeldend zuivere relaties zijn: licht tegenover donker, kleur tegenover licht en donker, kleur tegenover kleur, lang tegenover kort, breed tegenover smal, scherp tegenover stomp, links rechts – boven onder- voor achter, cirkel tegenover vierkant tegenover driehoek”

(Geciteerd naar Glaesemer 1976:33)

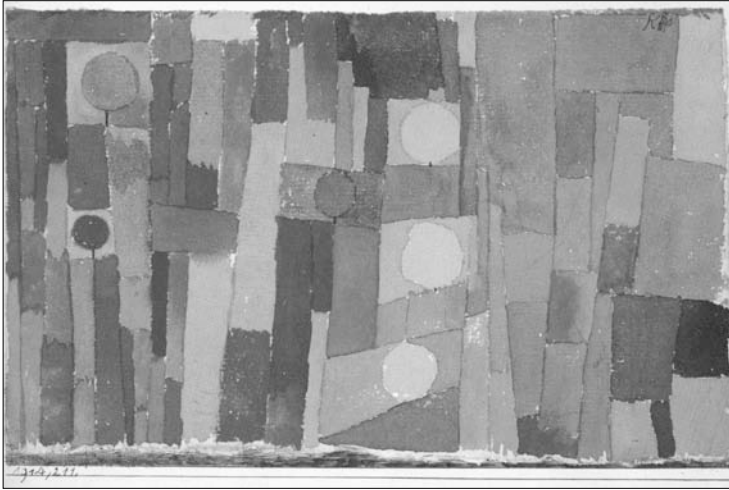
Uitgangspunt bij de abstracte weergave van een object vormt de voorstelling die de kunstenaar heeft van dat object. De schilder schildert de dingen zoals hij ze ziet, d.w.z. vanuit zijn verbeelding, begrip en inzicht. Het resultaat van dit samenspel tussen de verbeelding van de schilder – d.w.z. zijn conceptuele noties – en de ordenende, vormgevende structuurprincipes resulteert (d.w.z. wordt zichtbaar) in een kunstwerk dat af komt te staan van het object, d.w.z. de objectieve realiteit die de kunstenaar als vertrekpunt nam voor zijn weergave. Het kunstwerk is letterlijk geabstraheerd van de zichtbare werkelijkheid en niet langer object-specifiek. Daarmee is het tevens vertrekpunt geworden voor nieuwe zichten. De abstracte representatie kan vrijelijk geassocieerd worden met tal van natuurlijke verschijningsvormen (denkbeeldig dan wel reëel). Ook op deze associatieve manier maakt de abstracte representatie zichtbaar.

Klees concretisering van de abstracte waarheid onder de vertoebe-lende, zichtbare oppervlakte is manifest in zijn zogenaamde Tunis-aquarellen. Dit zijn landschapsaquarellen die Klee in het jaar 1914 maakte tijdens een verblijf in Tunesië samen met zijn vrienden August Macke en Louis Moilliet. Het aquarel getiteld *Gezicht op Kairouan* is een voorbeeld van zo'n abstracte landschapsweergave. De stad wordt afgebeeld als een abstract patroon van geometrische vormen zoals lijnen, vierkanten, rechthoeken en halve cirkels. Toevoeging van een paar specifieke objecten uit de waarneembare werkelijkheid, zoals bijvoorbeeld de minaret en de koepels, leiden tot de onvermijdelijke conclusie dat het hier om een stadsgezicht gaat. Slechts door toevoeging van de titel van het schilderij stelt Klee de kijker in staat om de abstracte weergave in verband te brengen met een concreet object in de wereld, namelijk de stad Kairouan.

Een nog verder doorvoeren van de abstracte representatie vinden we in het schilderij met de titel: *In de stijl van Kairouan, in gematigde vorm weergegeven*. In dit schilderij zijn alle visuele hulpmiddelen weggelaten. Specifieke objecten zoals minaretten en koepels zijn niet meer figuratief weergegeven. Het schilderij bestaat louter uit kleinere en grotere rechthoeken, met daarbinnen soms cirkels. De abstracte representatie kan geassocieerd worden met een stad in een landschap,



*Gezicht op Kairouan, 1914, 73.
Aquarel, 8,2 x 21 cm. München, Galerie Stangl*



*In de stijl van Kairouan, in gematigde vorm weergegeven, 1914, 211.
Aquarel op Ingres-papier op karton, 12,3 x 19,5 cm.
Bern, Kunstmuseum, Paul Klee-stichting*

waarbij de cirkels zouden kunnen staan voor de kenmerkende koepels in een Arabische stad. Maar men zou dit abstracte geheel van vormen en kleuren evengoed kunnen associëren met andere stadsgedichten, reële (New York, Parijs, Utrecht,...) dan wel denkbeeldige.

Aan deze ene abstracte representatie van vormen en kleuren zijn dus meerdere verschijningsvormen te koppelen.

Het zal voor menigeen duidelijk zijn dat Klee een structuralistische opvatting huldigde over het kunstwerk. Het kunstwerk als een abstract patroon ontstaan door combinatie en oppositie van kleuren, figuren en lijnen langs de horizontale en verticale as van het schilderij. Het is niet onwaarschijnlijk dat hij mede geïnspireerd was door het werk van die andere beroemde zwitser, Ferdinand de Saussure (1857-1913) (zie Crone en Koerner 1991:42, voetnoot 67). Deze grondlegger van de structurele linguïstiek verkondigde het idee dat elk taalbouwsel moet worden beschouwd als een systeem van talige elementen die door een netwerk van relaties met elkaar verbonden zijn. Deze verbonden elementen kunnen in een opeenvolgingsrelatie staan, een zogenaamd syntagmatisch verband, of ze kunnen in een paradigmatisch verband staan, wat zoveel betekent dat de eenheden dezelfde plaats in kunnen nemen in de zin of woordgroep. Een bijwoord als *zeer* kan bijv. door combinatie in een syntagmatisch verband treden met het adjectief *aardig*, hetgeen resulteert in de woordgroep *zeer aardig*. Verder kan het bijwoord *zeer* vervangen worden door andere graadaanduidende woorden, zoals *hoe*, *minder*, enzovoorts. Dit is het paradigmatische verband.

Talige verschijningsvormen

Zoals de kunstenaar Klee een abstracte picturale representatie van een stadsgezicht ('de stad in zicht') nastreeft, zo streeft de taalkundige een abstracte linguïstische representatie na van het taallandschap ('de taal in zicht'). Vertrekkend vanuit een bepaalde conceptie over taal, tracht de taalkundige de abstracte talige structuur zichtbaar te maken aan de hand van talige elementen en formele relaties daartussen. En zoals Klee van mening is dat de zichtbaar gemaakte abstracte representatie geassocieerd kan worden met verschillende verschijningsvormen (bijv. stadsgezichten), zo is de taalkundige van mening dat de abstracte taalstructuur geassocieerd kan worden met verschillende talige verschijningsvormen. Eerder zagen we daar al een voorbeeld

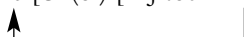
van: Specifieke taalsystemen zoals het Nederlands, Engels, Roemeens enzovoorts zijn feitelijk verschijningsvormen van de Universele Grammatica.

Hetzelfde zien we terug op het niveau van talige constructies. Een zelfstandig-naamwoordgroep en een werkwoordgroep zijn bijvoorbeeld syntactische verschijningsvormen van hetzelfde abstracte (universele) woordgroepschema, dat in de literatuur wel wordt aangeduid als het X-bar schema (zie Chomsky 1970). Soms is de verwantschap van de verschijningsvormen reeds aan de oppervlakte goed te zien, zoals in het minimale paar *Jan analyseerde de zin en Jans analyse van de zin*.

Laat ik nog een tweede voorbeeld geven van het feit dat een abstract taalpatroon zich kan manifesteren in verschillende verschijningsvormen (d.w.z. constructietypen). Het is een bekend feit dat vraagwoorden of bevroegde woordgroepen vooraan in de zin komen te staan. Dit is duidelijk te zien in voorbeeld (2a): Het vraagwoord *wie* staat in de linkerperiferie van de bijzin, en wel in een positie voorafgaand aan de voegwoordpositie. Het heeft de functie van lijdend voorwerp maar bevindt zich desondanks niet in de buurt van het werkwoord waar het het lijdend voorwerp van is. Daarin verschilt het vraagwoord *wie* bijvoorbeeld van het onbepaalde voornaamwoord *iemand* in (2b).

- (2) a. Ik vroeg me af [*wie* (of) zij toen --- ontslagen had]
 b. Ik vroeg me af [of zij toen *iemand* ontslagen had]

De abstracte structuuranalyse die in de generatieve taalkunde wordt toegekend aan een indirecte vraagzin als in (2a) kan schematisch worden weergegeven als in (3).

- (3) [CP *wie* [C' (of) [zij toen --- ontslagen had]]]
- 

C = Complementeerder (=onderschikkend voegwoord); CP = maximale voegwoordgroep; C' = intermediaire voegwoordgroep

Zoals aangegeven door de pijl, staat het vraagwoord in verbinding met de zinsinterne positie die verbonden is met de lijdend-voorwerpsfunctie. In de taalkundige praktijk gaat men ervan uit dat het vraagwoord eerst door middel van een samenvoegingsoperatie in een locale verbinding treedt met het werkwoord *ontslagen*, waar het het lijdend voorwerp van is, en vervolgens door middel van een verplaatsingsoperatie naar de linkerperiferie van de bijzin wordt verplaatst.

De abstracte structurele relatie tussen een element in de linkerperiferie van de zin en een zinsinterne lege positie treffen we niet alleen in vraagzinnen aan maar vinden we terug in velerlei verschijningsvormen van de zin: betrekkelijke bijzinnen (4a), vrije relatiefzinnen (4b), gekloofde zinnen (4c) (Zie Chomsky 1977). En ook in comparatiefzinnen zoals (4d). Wat dat laatste voorbeeld zo interessant maakt is dat het verplaatste element onzichtbaar is. Toch moet er een verplaatst element zijn in de comparatieve bijzin; het transitieve werkwoord *ontslagen* neemt immers een lijdend voorwerp bij zich. Ons taalinzicht brengt hier dus het onzichtbare in zicht, in dit geval een verplaatsing van een fonetisch niet-gerealiseerd element.

- (4)
- a. De man [*die* zij toen --- ontslagen had] (heette Jan)
 - b. [*Wie* zij toen --- ontslagen had] was Jan
 - c. Het was Jan [*die* zij toen --- ontslagen had]
 - d. Marie had toen meer mannen ontslagen [dan \emptyset Els ooit --- zou durven ontslaan]

Taalstructuren en taalregels

Zoals de voorbeelden in (2) en (4) laten zien speelt de operatie Verplaatsing (Engels: ‘displacement’ of ‘movement’) een belangrijke rol bij de bouw van talige, in het bijzonder syntactische, structuren. Het is een kenmerkende regel van de menselijke taal, die deel uitmaakt van wat genoemd wordt het (mentale) computationele systeem, d.w.z. het systeem van rekenregels, zoals gedefinieerd door de Universele Grammatica, waarmee taalstructuren gebouwd worden.

Behalve Verplaatsing zijn er nog andere regels die een rol spelen bij de bouw van taalstructuren. Een daarvan is Samenvoeging (Engels 'Merge'), die ik hierboven reeds terloops genoemd heb.

Samenvoeging is een talige rekenregel die twee stukjes taalstructuur verenigt tot een enkele taalstructuur. Samenvoeging van het zelfstandig naamwoord *kopieën* en de voorzetselgroep van *kopieën* geeft je bijv. de complexere taalstructuur *kopieën van kopieën* (zoals bijv. in de zin *kopieën van kopieën zijn meestal slecht leesbaar*). In overeenstemming met de (universele) recursieve eigenschap van de Samenvoegingsregel kunnen stukjes taalstructuur op onbeperkte wijze met elkaar verbonden worden, zoals in *kopieën van kopieën van kopieën van kopieën zijn helemaal niet meer leesbaar*. Begrijpelijker worden deze taalstructuren er vanwege hun complexiteit natuurlijk niet op. Soms speelt deze toenemende complexiteit van de uitbreidbare structuur overigens geen enkele rol, bijv. in talige structuren waarin het niet zozeer gaat om informatieoverdracht maar veeleer om de uiting van een bepaalde gemoedstoestand. Verbazing wordt door recursie bijv. versterkt uitgedrukt in het bij jeugdigen welbekende *plopperdeplopperdeplopperdeplop*, waar het talige element *plopper* recursie veroorzaakt. De ouderen onder ons die niet bekend zijn met het talige repertoire van kabouter Plop herinneren zich misschien nog het verbazing uitdrukkende *sapperdeflapperdeflapperdeflap* van Pipo de clown. En voor degenen die met geen van beide TV-persoonlijkheden bekend zijn wijs ik nog op het vermoedelijk wel bekend zijnde *hieperdepieperdepieperdepieperdepiep hoera*, een stukje taalstructuur dat vreugde uitdrukt en waarin de mate van vreugde versterkt lijkt te worden door het zich herhalende element *pieper*. Het zal u overigens niet verbazen dat het aspect van herhaling in formele structuren ook de kunstenaar Klee intrigeerde (zie Crone en Koerner 1991).⁴

In de wetenschap dat Samenvoeging en Verplaatsing wezenlijke bouwregels zijn van de menselijke taal, stelt de taalkundige zich bij de analyse van een constructie voortdurend de vraag of, en zo ja wanneer, deze rekenregels werkzaam zijn tijdens de bouw van die constructie. Om terug te keren naar de eerder genoemde adjectivale

woordgroep *zeer aardig*: Is er bij de bouw van dit stukje taalstructuur slechts sprake van Samenvoeging ('Merge') van een graadaanduidend woord en het gradeerbare adjectief (zie Corver 1997a,b)? D.w.z. *zeer* wordt ter linkerzijde verbonden met *aardig*, hetgeen resulteert in een adjectivale woordgroep. Of is er misschien toch ook een verplaatsingsoperatie werkzaam tijdens de bouw van deze woordgroep? U voelt het antwoord misschien al aankomen: Verplaatsing van het graadwoord lijkt actief te zijn bij het genereren van dit soort structuren. Aan de oppervlakte is dat soms alleen niet zo zichtbaar. In wat volgt zal ik een en ander trachten duidelijk te maken aan de hand van een tweetal verbindingen: (a) de verbinding tussen een comparatief-morfeem (*meer*, *minder*) en een gradeerbaar adjectief, en (b) de verbinding tussen een graadaanduidend woord als *erg* of *vreselijk* en een gradeerbaar adjectief. Dat verplaatsing actief is in deze constructies hoop ik zichtbaar te maken aan de hand van abstractie en vervreemding.

Zichtbaarheid door abstractie: Comparatiefformatie en congruentie

Het eerste verschijnsel dat ik met u wil bespreken is comparatiefformatie, oftewel de vorming van adjectivale constructies waarin het adjectief in de vergrotende trap staat. U kent ze vast nog wel van school, de trappen van vergelijking: *groot-groter-grootst*. *Groot* is de stellende trap (gradus positivus), *groter* de vergrotende trap (gradus comparativus) en *grootst* de overtreffende trap (gradus superlativus). Zo op het eerste gezicht lijkt er weinig spannends en bijzonders aan de hand te zijn met de vergrotende trap. Natuurlijk is er dat gebonden comparatief-morfeem *-er* dat vastgehecht is aan de adjectivale stam. Iets wat misschien meer in het oog springt is de uitbreidbaarheid van de comparatiefvorm *groter* met een *dan*-bepaling: *groter dan Marie*. Deze bepaling introduceert de vergelijkingstandaard, d.w.z. de zelfstandigheid waarmee de zelfstandigheid genoemd door het subject vergeleken wordt, zoals in: *Jan is groter dan Marie*. Deze *dan*-bepaling kan nooit voorkomen bij een bijvoeglijk naamwoord in de stellende trap: **Jan is groot dan Marie*. Dit suggereert dat er een

afhankelijkheidsrelatie is tussen het gebonden comparatief-morfeem *-er* en de *dan*-bepaling. Als ik deze constructie beschouw door een structuralistische bril, zou ik kunnen zeggen dat *groter* in een syntagmatische relatie staat tot de *dan*-bepaling waarmee het direct lijkt te combineren. Dat er toch meer aan de hand is met de relatie tussen de *dan*-bepaling en het selecterende comparatief-morfeem blijkt uit de perifrastische, oftewel omschreven, comparatiefconstructies in (5):

- (5)
- a. Jan is *meer* geschikt *dan* Kees.
 - b. Kleine kinderen zijn *meer* vatbaar voor kou *dan* *volwassenen*.
 - c. Jan is *minder* sterk *dan* Kees.

Wat hier direct opvalt is het feit dat het comparatiefmorfeem (*meer* of *minder*) gescheiden is van de *dan*-bepaling. Het adjectief staat tussen het comparatiefmorfeem en de *dan*-bepaling in. We hebben hier te maken met een discontinue afhankelijkheidsrelatie: Twee elementen die bij elkaar horen staan van elkaar af. Bij het woord 'discontinuïteit' gaat het hart van de taalkundige harder kloppen. Misschien overkomt u dat nu ook. De vraag rijst natuurlijk wat een adequate beschrijving is voor deze discontinue relatie. Uitgangspunt is dat de twee verbonden elementen in de beginfase van het bouwproces een (continue) syntactische eenheid vormen; ze horen immers bij elkaar. De syntactische verbinding tussen het vrije comparatiefmorfeem en de *dan*-bepaling is het resultaat van de rekenregel Samenvoeging. De discontinuïteit kan in dat geval slechts het resultaat zijn van een verplaatsingsproces binnen de adjectivale woordgroep. Er zijn dan twee mogelijkheden om de goede oppervlaktevolgorde af te leiden: Je zou aan kunnen nemen dat (6a) de beginsstructuur is en dat de *dan*-bepaling naar een positie achterin de adjectivale woordgroep wordt verplaatst, zoals weergegeven in (6b). Je hebt dan te maken met een rechtswaartse verplaatsing. De tweede, alternatieve analyse gaat ervan uit dat de woordgroep *minder dan Kees* zijn oorsprong vindt in een post-adjectivale positie, zoals in (7a). De oppervlaktevolgorde wordt dan afgeleid door linkswaartse verplaatsing van het comparatiefmorfeem *minder*, zoals in (7b).

- (6) a. [[minder dan Kees] sterk] (analyse I)
 b. [[minder ---] sterk *dan Kees*]
- (7) a. [[sterk] [minder dan Kees] (analyse II)
 b. [*minder* sterk [--- dan Kees]]]

Wat is nu de juiste analyse? Vroeg-generatieve analyses kiezen voor de optie in (6), de analyse waarin de *dan*-bepaling naar rechts wordt verplaatst met achterlating van het comparatiefmorfeem. Er kleven echter bezwaren aan deze analyse. Een empirisch argument tegen deze analyse heeft te maken met wat wel aangeduid wordt als ‘bevroering’. Bevroering is het verschijnsel dat een element niet verplaatst mag worden uit een woordgroep die zelf verplaatsing heeft ondergaan (Zie Wexler & Culicover 1980, Corver (te verschijnen)). De onderdelen van de verplaatste woordgroep zijn als het ware bevroren en zijn niet meer in staat tot enige beweging. Bekijk ter illustratie de voorbeelden in (8) en (9) uit het Engels, een taal waarbij het bevroeringsverschijnsel makkelijk geïllustreerd kan worden. In (8) staat de prepositionele woordgroep (PP) in zijn basispositie. Verwijdering van *that girl* uit deze woordgroep is mogelijk. De prepositie blijft achter in de voorzetselgroep. Men duidt dit wel aan met de term ‘prepositie-stranding’ (zie Van Riemsdijk 1978). Als we nu voorbeeld (9) bekijken, dan zien we dat vooropplaatsing van de woordgroep *that girl* uit de rechtswaarts verplaatste PP onmogelijk is geworden. De PP is bevroren na verplaatsing.

- (8) a. John counted [PP on that girl] yesterday.
 b. *That girl* John counted [PP on ---] yesterday.
- (9) a. John counted --- yesterday [PP on *that girl*].
 b. **That girl* John counted --- yesterday [PP on ---].

Beschouw nu zin (10). In deze zin is het complement van *than*, dat prepositioneel gedrag vertoont, naar de linkerperiferie van de zin verplaatst. Onder een analyse als in (6b) zou een dergelijke extractie niet mogelijk moeten zijn. Men zou incorrect voorspellen dat de

rechtswaarts verplaatste *than*-woordgroep bevroezingsverschijnselen vertoont. Als we echter uitgaan van een structuur zoals (7b), dan is er geen sprake van bevroezing; de *than*-bepaling is immers niet verplaatst en staat gewoon in zijn basispositie.

(10) *Which girl* is she [more intelligent [than ---]]?

Tot zover het empirische bezwaar tegen de analyse in (6). Een tweede, meer conceptueel bezwaar is het feit dat er geen reden voor verplaatsing van de *dan*-bepaling lijkt te zijn. In de huidige taalkundige theorievorming is het een centrale gedachte dat een woord of woordgroep niet zomaar wat rond kan bewegen in de syntactische structuur. Een element ondergaat een verplaatsingsproces om een bepaalde reden en naar een specifieke positie. Het verplaatste element draagt een kenmerk dat goedgekeurd ('gelicentieerd') moet worden in een bepaalde structurele omgeving. Goedkeuring vindt plaats onder congruentie.

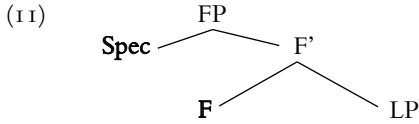
Het begrip 'congruentie' kent u vast nog wel uit uw schooltijd: De regel dat het onderwerp van een finiete zin congrueert met de persoonsvorm is een van de vroegschoolse bewustwordingen van onze talige kennis. Je zegt: *Ik kom* en niet *ik komt* of *ik komen*. In de moderne taalkunde is het verschijnsel congruentie op een algemener niveau getild: De congruentierelatie geldt niet alleen voor de grammatische eigenschappen persoon en getal (zoals in *hij loopt*) maar ook voor andersoortige grammatische eigenschappen (zie onder meer Rizzi 1990). De abstracte congruentierelatie kent met andere woorden verschillende verschijningsvormen. Laten we om dit te illustreren maar weer even terugkeren naar onze indirecte vraagzinnen. Neem zin (2a), die ik hier voor het gemak herhaal:

(2) a. Ik vroeg me af [*wie* (of) *zij* toen --- ontslagen had]

Bij de bespreking van deze zin hebben we gezien dat een vraagwoord verplicht naar een positie vooraan in de zin wordt verplaatst. Om nog preciezer te zijn: De positie voorafgaand aan het voegwoord (ook wel complementeerder genoemd). Dit kon ik mooi laten zien doordat

het vraagwoord en het voegwoord tegelijkertijd voor kunnen komen in de bijzinsstructuur. Merk nu op dat het voegwoord *of*, net als het vraagwoord, ‘bevraging’ impliceert. Zin (2b), *Ik vroeg me af of zij toen iemand ontslagen had*, interpreteren we immers als een indirecte vraagzin. Je kunt dus zeggen dat zowel het vraagwoord als het onderschikkende voegwoord *of* een abstract grammatisch kenmerk ‘interrogatief’ (vragend) draagt. Het vragend voornaamwoord *wie* en het onderschikkend voegwoord *of* zijn met andere woorden congruent; ze stemmen overeen in de eigenschap ‘interrogatief’. Ze ‘matchen’ voor die eigenschap.

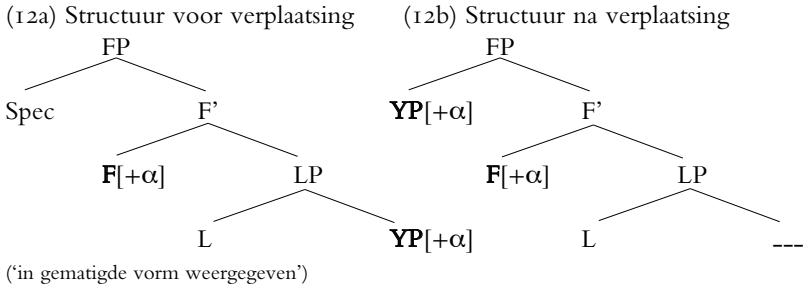
Een belangrijke conceptie in de moderne taalkundige theorievorming is de gedachte dat de congruentierelatie correspondeert met een abstracte syntactische configuratie, die wel aangeduid wordt als een Specificeerder-hoofdrelatie. Deze structurele relatie wordt schematisch weergegeven in de abstracte hiërarchische taalstructuur (11).



De variabele F is een afkorting voor de notie functionele categorie. Een functionele categorie is een syntactische categorie die een abstracte grammatische eigenschap encodeert, zoals tijd, definitieid, interrogativiteit enzovoorts. De notie specificeerder, in (11) afgekort als Spec, staat voor een bepaalde structurele positie binnen de hiërarchische structuur die geprojecteerd wordt door het functionele hoofd F. Deze Spec-positie wordt typisch bezet door een element dat congrueert met het functionele hoofd F voor een bepaald grammatisch kenmerk. Dit abstracte congruentiepatroon manifesteert zich in taal op verschillende manieren. We zouden kunnen zeggen dat er verschillende verschijningsvormen zijn van dit door de Universele Grammatica gedefinieerde congruentie-schema. Als F een interrogatief voegwoord is, zoals *of*, dan kan de specificeerderpositie gevuld worden door een vraagwoord zoals *wie*. Als F een finiet werkwoord is met persoons- en getalskenmerken, dan kan de specificeerderposi-

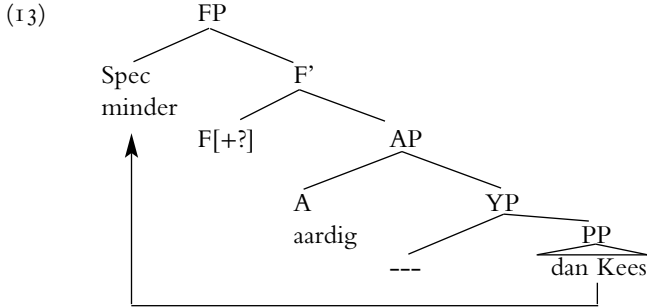
tie gevuld worden door een zelfstandig-naamwoordgroep met dezelfde abstracte grammatische kenmerken. Wat ik tot slot nog over deze structurele relatie wil opmerken is dat het element dat de specificieerderpositie bezet daar typisch komt te staan door toepassing van de computationele operatie Verplaats. Deze computationele operatie pikt een element met een bepaald grammatisch kenmerk op en verplaatst het naar de specificieerderpositie van een functioneel hoofd dat hetzelfde kenmerk draagt. Het verplaatste element staat na verplaatsing in een structuromgeving waar het abstracte grammatische kenmerk dat hij draagt onder congruentie goedgekeurd wordt.

Schematisch kan dit proces worden weergegeven als in (12).



Laten we terugkeren terug naar onze comparatiefconstructies. Stel we gaan uit van de analyse in (7), d.w.z. een basisstructuur waarin het comparatiefmorfeem zijn oorsprong vindt in een post-adjectivale positie. De vraag rijst dan waar het vrije comparatief-morfeem naartoe gaat, als het naar links wordt verplaatst. En natuurlijk rijst ook de vraag welk grammatisch kenmerk een rol speelt in de congruentierelatie.

Als verplaatsing werkzaam is, dan hebben we ruwweg de afgeleide structuur in (13):

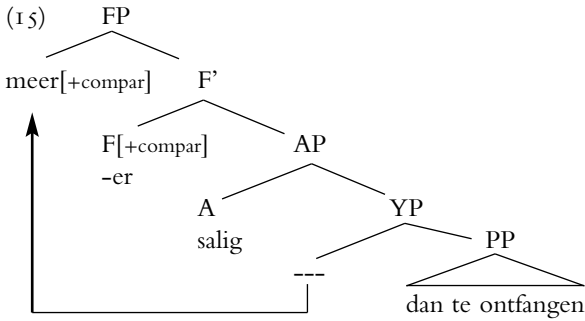


Maar wat is nu het grammatische kenmerk waarvoor het verplaatste comparatiefmorfeem congrueert met het functionele hoofd F? De 'buitenkant' van dit stukje taalstructuur, d.w.z. de waarneembare reeks *minder aardig dan Kees* biedt ons weinig houvast. Vanuit conceptueel oogpunt ligt het voor de hand om aan te nemen dat de congruentierelatie het grammatische kenmerk comparatief ('vergroten') betreft. Het zou dan natuurlijk aardig zijn als we deze abstracte congruentierelatie zichtbaar konden maken. Het is hier waar taalvergelijking ons van nut is en het is hier waar de taal in zicht het taalinzicht bevestigt. We gaan een stukje terug in de tijd en beschouwen Middelnederlandse taalfeiten zoals in (14) (ontleend aan Stoett 1923).

- (14)
- a. Geven is *meer saliger* dan te ontfangen
 - b. Hi wert daer al veel *meer vuerigher* van
 - c. *Meer* crancker

We hebben hier te maken met dubbele comparatieformatie: Het abstracte grammatische kenmerk 'comparatief' wordt tweemaal uitgedrukt. De betekenis van het Middelnederlandse *meer vuerigher* is echter precies hetzelfde als van het Modernnederlandse *vuuriger*, of zo men wil *meer vurig*, enkelvoudige comparatievormen die in het Middelnederlands overigens ook bekend waren. Deze enkelvoudige interpretatie van de dubbele comparatief suggereert sterk dat we hier te maken hebben met een congruentiepatroon. Schematisch ziet dat

er uit als in (15), waarbij ik de opmerking moet maken dat de gelede vorm *saliger* ontstaat door verplaatsing van het adjectief *salig* naar het gebonden comparatiefmorfeem dat de functionele-hoofdpositie F bezet:



Aangezien dit congruentiepatroon een universeel taalpatroon is, zal het u niet verbazen dat we het verschijnsel comparatiefverdubbeling ook in andere talen tegenkomen. In (16) worden enkele voorbeelden gegeven.⁵

- (16)
- a. *plus* hauçor (Oudfrans)
meer hoger
'hoger'
 - b. I am *more* weyker than ye (Middelengels)
Ik ben meer zwakker dan jij
'Ik ben zwakker dan jij'
 - c. *maa(z)* contennru (Zapotec; zie Galant (1998))
meer tevredener
'tevredener'

En als u goed om u heen luistert, dan kunt u ook sprekers van het Modernnederlands nog wel eens op een dubbele comparatief betrappen. De Utrechtse hoogleraar De Vooys (1967: 69) merkte dat ook op in zijn *Nederlandse Spraakkunst*. Hij spreekt dan over ontsproringen en geeft voorbeelden als in (17):

- (17) a. een *meer soberder* huishouding
b. *meer vooruitstrevender* en radikaler

Op computationeel niveau is er in (17) eigenlijk helemaal geen sprake van een talige ontsporing. Zowel in de dubbele comparatief (*meer vuerigher, meer soberder*) als in de (oppervlakkig gezien) enkele comparatief (*vuriger; soberder*) wordt een vrij comparatief-morfeem naar de specificieerderpositie verplaatst van een functioneel hoofd dat het grammatische kenmerk ‘comparatief’ draagt. Het enige verschil is dat het verplaatste comparatiefmorfeem niet gelexicaliseerd wordt in het hedendaagse Nederlands. Wat aan de oppervlakte dus een enkele comparatief lijkt is feitelijk een dubbele comparatief. Je ziet c.q. hoort het alleen niet. Er is sprake van onzichtbare verplaatsing.

Tot nu toe hebben we gezien dat de vorm(gev)ing van comparatief-structuren op een abstract niveau gelijkenis vertoont met de vorm(gev)ing van vraagwoordzinnen. In beide typen constructies wordt een element met een bepaald grammatisch kenmerk naar een positie verplaatst waar het in een congruentierelatie kan treden met een functioneel hoofd dat eveneens dat kenmerk draagt. Een andere overeenkomst die ik ter afsluiting van deze bespreking wil noemen betreft de mogelijkheid om het element dat gewoonlijk verplaatsing ondergaat in zijn basispositie te laten. Men spreekt dan wel over *in situ*-constructies. In (18) worden twee voorbeelden gegeven van het verschijnsel vraagwoord-*in situ*.

- (18) a. Jan heeft *WAT* gekocht?
b. Wie heeft *wat* gekocht?

Bestaan er nu ook comparatiefconstructies waarin het vrije comparatiefmorfeem *in situ* is? Het antwoord luidt: Ja. Niet in het Modernnederlands, maar wel bijv. in het Middelnederlands. De voorbeelden in (19) laten dat zien (zie Stoett 1923).

- (19) a. Hi es [sterker vele mee]
Hij is sterker veel meer
‘Hij is veel sterker.’

- b. Di vrocht soe es [beter meere]
De vrees PRT is beter meer
'De vrees is beter.'

Het Middelnederlands en het Modernnederlands verschillen ook hier op een minimale manier: In het Middelnederlands is verplaatsing naar de specificeerderpositie optioneel, in het Modernnederlands is verplaatsing verplicht.

Ik hoop dat deze beknopte structuuranalyse die ik zojuist gegeven heb van een klein stukje kennis van de Nederlandse taal, te weten onze kennis op het gebied van comparatiefformatie, voldoende duidelijk heeft gemaakt dat er achter de Nederlandse taal in zicht heel wat complexe kennis schuilgaat. Het gaat erom die abstracte kennis zichtbaar te maken. Gestuurd door het taalinzicht dat een rekenregel als Verplaatsing een element naar een structuurpositie verplaatst waar het in een congruentierelatie treedt met een functioneel hoofd, heb ik een analyse van adjectivale comparatiefconstructies voorgesteld waarin het vrije comparatiefmorphem een linkswaartse verplaatsing ondergaat. De taal in zicht, in het bijzonder de zichtbare dubbele comparatieven van het Middelnederlands, bevestigen de analyse. Hier zien we dat het taalinzicht en de taal in zicht hand in hand gaan.

Het Nederlands door een vreemde bril

Met het inzicht op zak dat de rekenregel Verplaatsing een rol speelt bij de bouw van comparatiefconstructies ligt het voor de hand om aan te nemen dat een soortgelijk verplaatsingsproces ook van toepassing is op andere graadaanduidende woorden binnen de adjectivale woordgroep. Denk aan *erg* of *vreselijk* in woordgroepen als *erg duur* en *vreselijk duur*. En ook in dit geval zou je verwachten dat er sprake is (of kan zijn) van een congruentierelatie tussen het verplaatste graadwoord en het gradeerbare adjectief.

“Allemaal uiterst onaannemelijk,” zult u denken. Zo op het eerste gezicht is er immers niets dat doet denken aan linkswaartse verplaat-

sing van het graadwoord. Al met al lijkt een simpele samenvoegingsregel (d.w.z. ‘Merge’) die *erg* direct met *duur* verbindt toch meer voor de hand te liggen. Meer lijkt er niet te zeggen over deze vertrouwde, vanzelfsprekende verbinding.

Op dit soort momenten waarop je het letterlijk niet ziet zitten wil het wel eens helpen om hetzelfde verschijnsel in een andere taal te bestuderen. Zo’n uitstapje naar het taalkundige buitenland kan een vreemdend effect hebben waardoor je de dingen in je eigen taalkundige land anders gaat beschouwen. Je maakt het verschijnsel, in dit geval de verbinding tussen graadwoord en adjectief, zichtbaar door het vreemd te maken.

Laten we eens zo’n reisje naar het taalkundige buitenland maken. Het land waar we naartoe gaan is Roemenië. Het Roemeens drukt woordgroepen zoals *vreselijk lang* en *enorm blij*, waarin een gradeerbaar adjectief in verbinding staat met een graadaanduidend woord, als volgt uit (zie Corver 2000):

- (20) a. Ion e [extrem de înalț]
Jan is vreselijk van lang-masc.sg.
‘Jan is vreselijk lang’
b. Maria e [enorm de fericită]
Marie is enorm van blij-fem.sg.
‘Marie is enorm blij’

Wat u als spreker van het Nederlands natuurlijk direct opvalt is het verbindende voorzetselachtige woordje *de*, dat tussen het graadwoord en het gradeerbare adjectief in staat. De spreker van het Roemeens zal niet wakker liggen van dit kleine woordje dat een puur verbindende functie lijkt te hebben en qua betekenis niets toe lijkt te voegen aan de constructie. Zo vanzelfsprekend is het voor hem. Het valt de taalkundige toerist uit Nederland echter direct op.

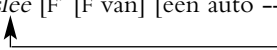
Ook valt het hem op dat ditzelfde verbindende woordje *de* in een Roemeense nominale woordgroep optreedt als in (21).

- (21) idiota așat de Maria
 idiotot-de die van Marie
 'die idiotot van een Marie'


Dit type constructie vinden we terug in allerlei talen. Denk maar aan het Franse *cet idiot de Jean* (die idiotot van Jan) en het Engelse *that idiot of a fool*. Ook in het Nederlands kennen we deze nominale constructie. De structuralist P.C. Paardekooper heeft er onder de titel *Een schat van een kind* nog een leuk artikel over geschreven. En de traditioneel-taalkundige Gerlach Royen geeft in deel III van zijn *Buigingsverschijnselen in het Nederlands* (1953: 117 e.v.) ook tal van prachtige voorbeelden van dit constructietype. Om er een paar te noemen: *een kruk van een onderwijzer*, *een lummel van een jongen*, *een slee van een auto*, *'n dronken tobbe van een dienstmeid*, *een luije zuipzak van een kerel*. U hoort het: Het Nederlands biedt voldoende mogelijkheden om persoonskwalificaties of anderszins uit te drukken.

Het zal u opgevallen zijn dat er een bepaalde betekenisrelatie bestaat tussen de twee substantieven in deze woordgroep. De verbinding tussen de substantieven drukt een vergelijking uit. De woordgroep *een slee van een auto* kunnen we parafraseren als: 'een auto die als een slee is', waarmee we bedoelen: 'heel groot'. Feitelijk duidt het substantief *slee* een eigenschap aan die toegekend wordt aan, d.w.z. geprediceerd wordt over, het substantief *auto*. We kunnen dus zeggen dat *auto* en *slee* in een subject-predikaat-relatie staan, met *auto* als subject en *slee* als predikaatsnomen. Wat natuurlijk opmerkelijk is aan deze nominale constructie is de volgorde van de subject-predikaat-relatie: het predikatieve substantief gaat vooraf aan het substantief met de subject-functie. Aangezien de volgorde subject-predikaat als canoniek wordt beschouwd, in ieder geval voor de eerder genoemde talen maar misschien zelfs universeel, ligt een structuuranalyse voor de hand waarin de volgorde predikaat-subject een afgeleide volgorde is, d.w.z. een volgorde die het resultaat is van een verplaatsingsoperatie binnen de nominale woordgroep. Deze analyse in termen van predikaatverplaatsing is recentelijk door verschillende generatief-taalkundigen voorgesteld en uitgewerkt (zie onder meer Kayne 1994, Den Dikken 1998, Bennis, Corver & Den Dikken


(1998)). Je begint dan met een structuur als (22a) en na toepassing van predikaatverplaatsing krijg je (22b). Ik neem daarbij aan dat het verbindende element *van* de functionele positie F bezet.⁶

- (22) a. [een [[SUBJ een auto] [PRED slee]]]
 b. [een [FP *slee* [F' [F van] [een auto ---]]]]
- 

Tijd om terug te keren naar het constructietype waarvoor we naar het taalkundige Roemenië zijn gegaan: De constructies in (20). Gezien de parallelie van de nominale woordgroep in (21) en de adjectivale woordgroep in (20) ligt het voor de hand om de adjectivale woordgroep eenzelfde analyse toe te kennen. Dit betekent dat er een predikatierelatie bestaat tussen het gradeerbare adjectief en het graadwoord. Het laatste functioneert als een predikaatsnomen dat een eigenschap, namelijk een graad, 'toekent' aan het gradeerbare adjectief, dat als het ware als het subject functioneert. Schematisch ziet de representatie van de adjectivale woordgroep eruit als in (23):

- (23) a. [[SUBJ înalț [PRED extrem]]]
 b. [FP *extrem* [F' [F de] [înalț ---]]]
- 

Laten we, enigszins bijgekomen van deze vervreemdende ervaring in het taalkundige Roemenië, terugkeren naar ons vertrouwde taalkundige Nederland. Ons zicht op de verbinding tussen het graadwoord en het gradeerbaar adjectief is nu anders. Door een Roemeense bril bekeken ziet de abstracte structuur van de Nederlandse woordgroep *vreselijk lang* eruit als in (24b), een structuur die is afgeleid van de basisvolgorde in (24a).

- (24) a. [[SUBJ lang] [PRED vreselijk]]
 b. [FP *vreselijk* [F' [F Ø] [lang ---]]] (Ø = fonetisch leeg)
- 

Deze extrapolatie van het Roemeens naar het Nederlands is overigens volledig legitiem onder de aanname dat talen variaties op, d.w.z.

verschijningsvormen van, een universeel taalschema zijn. De Roemeense woordgroep *extrem de înalt* en het Nederlandse equivalent *vreselijk lang* zijn feitelijk variaties op het adjectivale woordgroepschema. Het enige verschil tussen het Nederlands en het Roemeens betreft de lexicalisatie van de functionele positie F: In het Roemeens wordt deze positie zichtbaar door het element *de*, dat het graadwoord van het graadaanduidende woord scheidt. In het Nederlands blijft deze positie onzichtbaar; zij wordt niet gelexicaliseerd.

De vraag rijst natuurlijk of deze functionele positie F in het Nederlands ooit zichtbaar wordt in adjectivale woordgroepen waarin een graadaanduidend woord verbonden wordt met een adjectief die de stellende trap aanduidt. We moeten goed kijken. Het is namelijk verdomde lastig om zo'n klein verbindend taalelement te ontdekken. Heeft u het ook gehoord? *Verdomde lastig*. Zit daar misschien zo'n verbindend taalelement verstopt? Naast *verdomde lastig* kunnen we immers ook zeggen *verdomd lastig*. Het klankelement *-e* (d.w.z. de schwa) zou wel eens het verbindende element kunnen zijn waar we naar op zoek zijn. Dat dit stukje taal niet zo snel in zicht komt heeft alles te maken met zijn morfologische status: Het is een gebonden morfeem dat zich fonetisch vasthecht aan een voorafgaand woord.

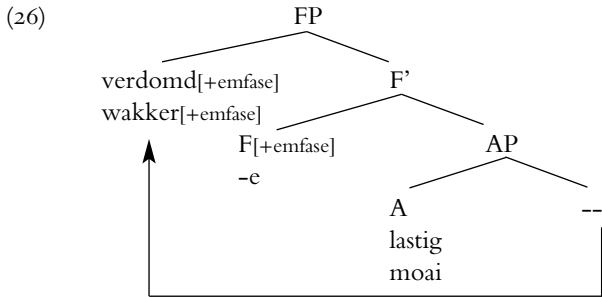
In een artikel uit 1938 in het tijdschrift *De Nieuwe Taalgids* bespreekt de taalkundige Verdenius dit soort constructies. Hij merkt op dat in het Nederlands dit verbindingselement slechts beperkt voorkomt voor predikatief gebruikte adjectieven maar dat in een taal als het Fries het patroon, daarentegen, wijdverbreid is. Enkele voorbeelden staan gegeven in (25) (voorbeelden ontleend aan Verdenius (1938) en Hoekema (1996)).

- (25) a. Dat skilderij is wakker(e) moai ('Dat schilderij is erg mooi')
b. Hy wie stjerrend(e) benaud ('Hij was doodsbenauwd')
c. Hy kaem skandalig(e) let ('Hij kwam schandalig laat')

Niet onbelangrijk is Verdenius' opmerking dat de *-e* alleen voorkomt in adjectivale contexten. Als het graadaanduidend woord als bepaling

bij een werkwoord fungeert, dan komt *-e* niet voor: *Hy licht scandalig(*e)* ('Hij liegt schandalig'). Ook merkt Verdenius op dat het graadaanduidende woord in dit constructietype een sterk affectieve, emfatische kracht uitdrukt. Dit abstracte grammatische kenmerk zou heel wel verbonden kunnen zijn met het gebonden morfeem *-e*. De eis zou dan gelden dat alleen elementen in de specificieerderpositie kunnen komen te staan die eveneens gespecificeerd zijn voor het abstracte kenmerk 'emfase'.

Schematisch heb je dan het abstracte congruentiepatroon in (26):



Er is overigens één syntactische omgeving waarin ook in het Nederlands de emfatische *-e* vrijelijk kan worden toegevoegd aan een graadaanduidend adjectivaal woord, namelijk als het gevolgd wordt door een attributief gebruikt adjectief. Voorbeelden daarvan staan in (27).⁷

- (27)
- a. een erg(-e) aardig-e man
 - b. een belachelijk(-e) dur-e camera
 - c. een vreselijk(-e) leuk-e mop

In de context van dit betoog is het niet mogelijk uitgebreider in te gaan op dit verschijnsel dat in de traditionele grammatica wordt aangeduid als *proleptische*, d.w.z. anticiperende oftewel voorbarige, congruentie (zie onder meer Royen 1953). Ik volsta hier met de opmerking dat het zichtbare congruentiepatroon in (27) in overeenstemming lijkt te zijn met de abstracte specificieerder-hoofd-configu-

ratie die ik in mijn analyse heb aangenomen. Ik hoop dat ik met deze beknopte bespreking van adjectivale patronen zoals *erg duur* en *vreselijk duur* heb laten zien dat er achter de taal in zicht een abstracte complexe structuur schuilgaat en dat taalvergelijking een belangrijke 'kundegreep' is bij het blootleggen van die abstracte structuur van het Nederlands. Ik heb voorgesteld dat graadwoorden als *erg* en *vreselijk* elementen zijn die verplaatsing ondergaan in de adjectivale woordgroep. Rest de vraag of die graadwoorden ooit *in situ* verschijnen, d.w.z. in de post-adjectivale positie, waar ze hun oorsprong vinden. Wederom geldt voor een taal als het Middelnederlands dat deze *in situ*-variant mogelijk is. Bijv. *harde sere*. In het hedendaagse Nederlands lijken dit soort *in situ*-varianten, met uitzondering misschien van woordgroepen als *groot genoeg*, niet voor te komen. Maar wat schetst mijn verbazing: In een interview in het Utrechts Universiteitsblad van 22 november 2001 wordt aan een studente gevraagd van welke tics zij last heeft. Ik citeer: "Ik kies soms mijn woorden heel raar. In een presentatie presteerde ik het laatst om tot drie keer toe 'zeker zeer', het omgedraaide van 'zeer zeker', te gebruiken." De *in situ*-variant lijkt dus nog te bestaan. Het moge duidelijk zijn uit de reactie van de studente dat de afwijkende woordvolgorde een hoogst vervreemdend effect op haar heeft. Duidelijk een voorbeeld van zelf-vervreemding.

Taalverduistering

In het voorafgaande heb ik duidelijk proberen te maken dat een vreemde taal zicht kan bieden op het Nederlands. Het vervreemdende effect van de Roemeense adjectivale woordgroep maakt dat we de 'vanzelfsprekende' Nederlandse adjectivale woordgroep anders waarnemen. Het Nederlands wordt door vervreemding zichtbaar.

Soms hebben Nederlandse taalverschijnselen van zichzelf zo'n vervreemdend effect dat ze veelal automatisch de aandacht van de moedertaalspreker trekken. Aan het begin van mijn betoog heb ik dat kort aangestipt. Ik noemde die verschijnselen taalverduisteringen, naar analogie van het verschijnsel zonsverduistering, dat eveneens een

vervreemdend effect op de waarnemer heeft. Ter afsluiting van mijn inhoudelijk betoog wil ik hier kort nog iets over zeggen, in het bijzonder over het verduisterende effect van sommige tweedetaalprodukten.

Als voorbeeld van zo'n taalverduistering noemde ik de taaluiting *Hij bint auto*, die gedaan was door een tweede-taalleerder van het Nederlands. Bij de korte bespreking van het voorbeeld gaf ik reeds aan dat wat de leerder doet volledig systematisch is. Hij beschouwt *binnen* als een infinitivale werkwoordsvorm en vervoegt het als zodanig: *Bint* is de derde persoon enkelvoud, tegenwoordige tijd. Aangezien de moedertaalspreker *binnen* als voorzetsel in zijn lexicon heeft opgeslagen, ligt vervreemding bij het horen van *hij bint auto* natuurlijk op de loer.

Wat we ons moeten realiseren is dat dit soort tweede-taalgegevens die op moedertaalsprekers een vervreemdend effect kunnen hebben en vaak moeilijk te interpreteren zijn typisch in overeenstemming zijn met de regels en principes van de menselijke taal. “Maar waar komt dan die vervreemdende werking van deze Nederlandse taalprodukten vandaan?”, zult u zich misschien afvragen. Een van de oorzaken is dat sommige tweede-taalprodukten een soort talige half-om-half-produkten zijn. Ze zijn gebouwd met Nederlands ogende woorden die volgens syntactische bouwregels van de eerste-taal, bijv. het Turks, met elkaar verbonden worden. De taal in zicht ziet er met andere woorden erg Nederlands uit, maar de abstracte syntactische structuur achter de taal in zicht is die van het Turks. De Turkse syntactische structuur wordt als het ware door de zichtbare Nederlandse woorden verduisterd. Je hoort of ziet Nederlands, maar feitelijk is het Nederlands op z'n Turks.

Nog een mooi voorbeeld van zo'n stukje taalverduistering wordt gegeven in de dissertatie (2000) van Ineke van de Craats, die de verwerving van Nederlandse possessiefconstructies door tweede-taalleerders behandelt (zie ook Van de Craats, Corver & Van Hout (2000)). Een van de possessiefvarianten geproduceerd door een beginnende Turkse leerder van het Nederlands is die in (28):

(28) examen van tolk

Zo op het eerste gezicht lijkt er niks mis met deze woordgroep. In tegenstelling tot een woord als *bint* oogt de talige expressie in (28) erg Nederlands. Het vervreemdende effect zit 'm hier echter niet zozeer in de uiterlijke vorm maar veeleer in de interpretatie van de woordgroep. De interpretatie die je immers in eerste instantie met (28) meent te moeten verbinden is die van: 'het examen van de tolk'. In taalkundige termen: *tolk* is het complement van *examen*. Dit blijkt echter niet de betekenis te zijn die de Turkse leerder van het Nederlands bedoelt. Met (28) wil hij uitdrukken: 'de tolk van het examen'. *Examen* duidt dus 'de bezitter' aan.

Ofschoon het effect van zo'n uiting uitermate vervreemdend kan zijn voor een moedertaalspreker van het Nederlands, is er feitelijk niets vreemds aan deze uiting als we achter de taal in zicht op zoek gaan naar de abstracte structuur. Wat door analyse zichtbaar wordt is dat de Turkse leerder een Nederlands ogende woordenschat heeft laten draaien onder een Turkse syntaxis. Er zit met andere woorden een Turkse syntactische structuur verborgen achter de Nederlandse taal in zicht.

In (29) wordt een voorbeeld van een Turkse possessiefconstructie gegeven. Een eerste kenmerk van deze constructie is de congruentierelatie tussen de bezitter (*Ayse*) en het bezit aanduidende nomen (*araba*). Dit laatste nomen maakt de congruentierelatie zichtbaar door middel van de possessiefmarkeerder *si*. Een tweede kenmerk van de Turkse possessiefconstructie is de genitiefnaamval op het substantief dat de bezitter aanduidt.

(29) Ayse-nin araba-si
Ayse-Gen car-3sg

Als we nu het tweede-taalprodukt in (28) vergelijken met het Turkse voorbeeld in (29) dan is de parallelie evident: Het element *van* wordt door de Turkse leerder geanalyseerd als het equivalent van de Turkse genitief-markeerder. Ook de syntactische structuur blijkt die van het

Turks te zijn. Van de Craats spreekt hier terecht over conservatie oftewel behoud van de taalstructurele eigenschappen van de eerste taal.

Concluderend kan ik stellen dat wat aan de buitenkant vreemd oogt en een vervreemdend effect op de waarnemer heeft vaak een vanzelfsprekend en goed te verklaren iets is. Door ons taalinzicht wordt de vervreemding opgeheven.

Afsluiting

Laat ik mijn betoog afsluiten. Vertrekpunt van mijn rede was de creatieve confessie van de kunstenaar Paul Klee. Het gaat de kunstenaar niet om een weergave van wat in zicht is; de echte waarheid, het echte inzicht, ontspruit uit het kunstenaarsbrein en wordt zichtbaar gemaakt in de vorm van een abstracte grafische weergave. Het is met deze abstracte afbeelding dat verschillende verschijningsvormen in de waarneembare wereld in verband kunnen worden gebracht. Ook in de taalkunde gaat het niet om een weergave van het zichtbare, d.w.z. de taal in zicht. Het is de taak van de taalkundige om door middel van taalkundige theorievorming het abstracte talige kennisstelsel achter de taal zichtbaar te maken. In mijn betoog heb ik van dit laatste een indruk proberen te geven door een klein stukje van het Nederlandse taallandschap te beschouwen. Met dit stukje taalbeschouwing hoop ik duidelijk te hebben gemaakt dat er achter de voor ons zo vanzelfsprekende taal in zicht een intrigerend abstract kennisstelsel schuilgaat. Conform mijn leeropdracht zal ik me beijveren om nog meer van dit Nederlandse taalsysteem zichtbaar te maken. En zoals de kunstenaar het weer te geven object doorgrondt door het te bezien vanuit verschillende gezichtspunten (dichtbij, veraf, schuin, recht ervoor), zo hoop ik de Nederlandse taal vanuit verschillende invalshoeken te begrijpen en zichtbaar te maken. Ik hoop daar een indruk van gegeven te hebben in deze rede.

Dankwoord

Geachte toehoorders,

Het einde van deze rede is in zicht. Maar alvorens de bekende slotzin uit te spreken wil ik nog enkele woorden van dank en waardering uitspreken tot degenen die deze toekomen. Allereerst wil ik allen bedanken die op welke wijze dan ook tot mijn benoeming hebben bijgedragen. Ik hoop het in mij gestelde vertrouwen niet te beschamen.

Zoals de meesten van u weten, liggen mijn taalkundige wortels in Tilburg. Alweer meer dan twintig jaar geleden volgde ik mijn eerste colleges generatieve taalwetenschap bij Henk van Riemsdijk en Jan Koster. De keuze om me te specialiseren in de taalwetenschap had ik reeds bij aanvang van mijn studie gemaakt. En zoals u ziet, ben ik niet van het ingeslagen pad afgeweken. Dat de leer- en werkomgeving waar dat ingeslagen pad doorheen liep daar een belangrijke rol in heeft gespeeld zal duidelijk zijn.

Direct na mijn studie Taal en literatuurwetenschap kon ik in 1985 als lid van het werkverband Grammaticamodellen aan de slag. Dat was het begin van 15 plezierige jaren in het team van Henk van Riemsdijk. Hooggeleerde Van Riemsdijk, beste Henk. Als er iemand bijgedragen heeft aan mijn taalkundige vorming in de brede zin des woords, dan ben jij het. De Grammaticamodellenclub die jij hebt opgebouwd vormde een stimulerende omgeving om taalkundig in op te groeien en werkzaam in te zijn. Als organisator en stimulator zorgde jij ervoor dat er altijd veel taalkundigs te beleven was en dit alles vaak in een prettige en vrolijke sfeer. Tot dit alles droegen natuurlijk ook de overige GM-ers bij, van wie ik hier met name wil noemen: Hans Broekhuis, Ben Hermans, Riny Huybrechts en Craig Thiersch. Terugkijkend op mijn Tilburgse periode bij Grammaticamodellen kan ik alleen maar zeggen: Het leven was goed in het Brabantse land.

1 jaar, 1 maand en 1 week heb ik alweer achter me in het Utrechtse

land. En ook hier is het goed toeven. Het kost natuurlijk altijd even tijd om weer je weg te vinden in je nieuwe omgeving. Soms zelfs letterlijk: ik ken weinig universitaire gebouwen met dezelfde graad van infrastructurele complexiteit als Trans 10. Maar ik begin de wegen te ontdekken, zowel in het gebouw als in de organisatie. Voor mijn wegwijs in de organisatie heb ik veel baat bij de steun en adviezen van de hooggeleerde Verkuyl. Beste Henk, het is voor mij een grote uitdaging in jouw voetsporen te treden. De dakpanconstructie waaronder wij ons momenteel bevinden maakt dat we nog een tijdje samen optrekken. Dit heeft zijn prettige kanten. Ik verheug me op de komende jaren van samenwerking.

Het onderwijsinstituut Nederlandse Taal en Cultuur biedt een prettige werkomgeving waar met veel zorg en inspanning vorm wordt gegeven aan het onderwijs. Samen met Jacomine Nortier, Mieke Trommelen, Johan Kerstens en Eddy Ruys sta ik voor de vormgeving van het onderwijs op het gebied van de Nederlandse taalkunde. Beste afdelingsgenoten, ik prijs me gelukkig werkzaam te zijn in een team waarin verschillende taalkundige specialismes vertegenwoordigd zijn. Jullie expertise en inzet staan garant voor mooie onderwijsproducten van Dutch linguistic design. Ik verheug me op onze gezamenlijke produktontwikkeling en op onze samenwerking in de toekomst.

Dat Utrecht uitermate leefbaar is voor een taalkundige heeft ook in grote mate te maken met de aanwezigheid van het onderzoeksinstituut UiL-OTS. Hooggeleerde Reuland, beste Eric, en daarmee spreek ik ook de andere taalkundigen aan van het onderzoeksinstituut, met soms lichte verbazing heb ik het afgelopen jaar van dichtbij kennis kunnen nemen van de veelheid en variëteit aan onderzoeksactiviteiten binnen de UiL-OTS-omgeving. Uitermate prikkelend en stimulerend allemaal. Ik zal me beijveren bij te dragen aan deze taalkundige prikkeling.

Er is een persoon uit de UiL-OTS-context die ik hier als individu wil toespreken. Hooggeleerde Delfitto, beste Denis. Het is alweer een tijdje geleden dat we elkaar ontmoetten in het roemruchte Building

20 van het MIT-complex. Sinds die tijd hebben we op Nederlandse bodem veel samengewerkt. Ik bewaar daar goede herinneringen aan. Continuering van onze samenwerking op Utrechtse bodem ligt helaas niet in het verschiep; dit vanwege je vertrek naar Italië. Ik hoop echter dat we ondanks de afstand in de gelegenheid zullen zijn om samen af en toe nog wat taalkundigs te doen.

Dames en heren studenten, taal is zo vanzelfsprekend en tegelijkertijd zo wonderlijk. Het is de kunst, of beter gezegd kunde, om je te leren verbazen over zoiets vanzelfsprekends en om het wonderlijke ervan in te zien. Dat gaat natuurlijk niet vanzelf. Daar volg je taalkundeonderwijs voor. Ik hoop mijn verbazing op jullie over te kunnen dragen en hoop van harte dat jullie vanuit jullie eigen verbazing mij weer op nieuwe wijze doen verbazen over onze wonderlijke taal.

Tot slot wil ik graag een paar woorden richten tot degenen die aan de oppervlakte van mijn dagelijkse werk voor velen misschien niet zichtbaar zijn, maar wiens zichtbaarheid voor mij des te groter is. Allereerst dank ik mijn ouders en schoonouders voor hun vertrouwen, steun en hulp op velerlei gebied. Lieve Natasja, Abel en Fabian, als er iemand door mij in zicht gebracht moet worden dan zijn jullie het wel. Mijn waardering voor jullie is in woorden niet zichtbaar te maken. Tot slot zou ik jullie drieën nog het volgende willen zeggen: Ik heb het inzicht dat ik soms uit zicht ben en beloof jullie het uitzicht dat ik meer in zicht ben.

Ik heb gezegd.

Noten

1. Klees 'Creatieve confessie' is opgenomen in Geelhaar (1976).
2. Het voorbeeld is afkomstig uit het ESF-corpus (zie Perdue 1993).
3. Zie Chomsky (1986) voor een bespreking van Plato's probleem. In Kerstens et al. (1997) wordt het vraagstuk uitgebreid behandeld aan de hand van talige gegevens uit het Nederlands.
4. Klee spreekt in dat verband over 'dividuele structuren'. Een dividuele structuur is een deelbare structuur die opgebouwd is uit zich herhalende elementen.
5. In Keltische talen treffen we de mogelijkheid tot verdubbeling ook aan in de vergelijkende trap van gelijkheid (de zogenaamde 'equatief-constructie'). Het volgende voorbeeld laat dat zien voor het Wels, de taal van Wales (Voorbeeld uit Tallerman 1998).
 - (i) Mae-'r cwpan cyn llawn-ed â-'r botel
Is-het kopje even vol-EQUATIEF met-de fles
'Het kopje is even vol als de fles.'
6. Voor discussie over de aard van het verbindende element *de/van*, zie onder meer Kayne (1994), Den Dikken (1998), Bennis, Corver & Den Dikken (1998). Voor een bespreking van de aard van het onbepaalde lidwoord dat voorafgaat aan het tweede substantief, zie Bennis, Corver & Den Dikken (1998).
7. Het verschijnsel 'proleptische congruentie' treffen we ook aan in andere talen en varianten van het Nederlands. De Vooys (1967:324) geeft een voorbeeld uit het Middelnederlands (*up enen seren hogen berech*) en een voorbeeld uit het Frans (*une robe toute neuve*). Hermann Paul (1920) geeft het volgende voorbeeld uit het Duits: *eine ganze gute Frau*.

Bibliografie

Bennis, Hans, Norbert Corver & Marcel den Dikken (1998). Predication in nominal phrases. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics* 1. 85-117.

Chomsky, Noam (1968). *Language and Mind*. New York: Harcourt, Brace & World.

Chomsky, Noam (1970). Remarks on nominalization. In: Roderick A. Jacobs & Peter S. Rosenbaum (red.), *Readings in English transformational grammar*. Waltham, Mass.: Ginn and Co. 184-221.

Chomsky, Noam (1977). On wh-movement. In: Peter Culicover, Thomas Wasow & Adrian Akmajian (eds.), *Formal Syntax*. New York : Academic Press.

Chomsky, Noam (1986). *Knowledge of Language*. New York: Praeger.

Chomsky, Noam (1995). *The Minimalist Program*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Corver, Norbert (1997a). *Much*-support as a last resort. *Linguistic Inquiry* 28.1. 119-164.

Corver, Norbert (1997b). The internal syntax of the Dutch extended adjectival projection. *Natural Language and Linguistic Theory* 15. 289-368.

Corver, Norbert (2000). Degree adverbs as displaced predicates. *Italian Journal of Linguistics* 12.1. 155-191.

Corver, Norbert (te verschijnen) Freezing effects. In: Martin Everaert & Henk van Riemsdijk (eds), *Syn(tax)Com(panion)*. An (electronic) encyclopaedia of syntactic case studies.

Craats, Ineke van de (2000). Conservation in the Acquisition of Possessive Constructions. A Study of Second Language Acquisition by Turkish and Moroccan Learners of Dutch. Proefschrift, KUB.

Craats, Ineke van de, Norbert Corver & Roeland van Hout (2000). Conservation of grammatical knowledge: on the acquisition of possessive noun phrases by Turkish and Moroccan learners of Dutch. *Linguistics* 38.2. 221-314.

Crone, Rainer & Koerner, Joseph (1991). *Paul Klee: Legends of the sign*. New York: Columbia University Press.

Dikken, Marcel den (1998). Predicate inversion in DP. In: Artemis Alexiadou & Chris Wilder (eds.), *Possessors, predicates and movement in the determiner phrase*. Amsterdam: John Benjamins. 177-214.

- Galant, Mike (1998). Comparative constructions in Spanish and San Lucas Quiavini Zapotec. Proefschrift UCLA.
- Geelhaar, Christian (1976). Paul Klee. Schriften. Rezensionen und Aufsätze. Köln. (Hierin is opgenomen: Schöpferische Konfession).
- Glaesemer, Jürgen (1976). Paul Klee. Die farbigen Werke im Kunstmuseum Bern. Bern.
- Hoekema, Teake (1996). Beknopte Friese vormleer. Leeuwarden/Ljouwert: afûk.
- Kayne, Richard (1994). The antisymmetry of syntax. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Kerstens, Johan et al. (1997). Plato's probleem. Een inleiding in de generatieve taalkunde. Bussum: Coutinho.
- Klee, Paul (1925). Pädagogischen Skizzenbuch (= bauhausbücher, 2. Hrsg. Walter Gropius und László Móholy-Nagy). München.
- Klooster, Wim (1975). De taalkundige als neerlandicus. Rede. Universiteit van Amsterdam.
- Paardekooper, P.C. (1956). Een schat van een kind. *Nieuwe Taalgids* 49. 93-99.
- Partsch, Susanna (1990). Paul Klee. Keulen/Hedel: Taschen/Librero.
- Paul, Hermann (1920). Deutsche Grammatik. Halle a.S.: Max Niemeyer.
- Perdue, Clive (ed.) (1993). Adult language acquisition: cross-linguistic perspectives. Cambridge: Cambridge University Press.
- Riemsdijk, Henk van (1978). A case study in syntactic markedness: The binding nature of prepositional phrases. Dordrecht: Foris.
- Rizzi, Luigi (1990). Relativized Minimality. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Royen, Gerlach (1953). Buigingsverschijnselen in het Nederlands, deel III/2. Amsterdam.
- Sjklovskij, Victor (1916). Die Kunst als Verfahren. In Jurij Striedter 1981, Derde druk.. Russischer Formalismus, München: W. Fink Verlag. 3-35.
- Stoett, F.A. (1923). Middelnederlandsche Spraakkunst. Syntaxis. Derde herziene druk. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.

Tallerman, Maggie (1998). *Understanding Syntax*. London: Arnold.

Verdenius (1939). Adverbia van graad op –e. *Nieuwe Taalgids* XXXIII, 361-368.

Vooyo, C.G.N. de (1967). *Nederlandse Spraakkunst*. Zevende druk. Herzien door M. Schönfeld. Groningen: J.B. Wolters.

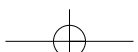
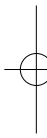
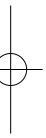
Wexler, Ken and Peter Culicover (1980), *Formal principles of language acquisition*, Cambridge, Massachusetts, MIT Press.

Curriculum vitae

Norbert Corver (Bergen op Zoom, 1963) studeerde Taal- en Literatuurwetenschap aan de Katholieke Universiteit Brabant. Tussen 1985 en 2001 maakte hij deel uit van het werkverband Grammaticamodellen van de Letterenfaculteit aan deze universiteit. Zijn promotie vond plaats in 1990 op het proefschrift *The Syntax of Left Branch Extractions*. Sinds 2001 is hij werkzaam als gewoon hoogleraar in de Nederlandse taalkunde aan de Universiteit Utrecht. Corver publiceerde in internationale tijdschriften als *Linguistic Inquiry*, *Natural Language and Linguistic Theory*, *The Journal of Comparative Germanic Linguistics* en *Linguistics* en schreef bijdragen voor nationale tijdschriften, waaronder *Spektator* en *Nederlandse Taalkunde*. Daarnaast redigeerde hij samen met Henk van Riemsdijk een tweetal bundels met artikelen op het gebied van de generatieve syntaxis. De ene bundel verscheen in 1994 onder de titel *Studies on Scrambling*, de andere in 2001 onder de titel *Semi-lexical Categories*. In de periode 1996–1997 was hij als Fellow verbonden aan het NIAS-instituut te Wassenaar, alwaar hij als mede-auteur betrokken was bij het Syn(tax)Com(panion)-project. Voorts was hij van 1989 tot 2001 bestuurslid van de internationale taalkundevereniging GLOW. Zijn belangstelling gaat uit naar de syntaxis en richt zich momenteel met name op de grammatische eigenschappen van functiewoorden en op de interne structuur van nominale, adjectivale en prepositionele woordgroepen. Daarnaast is hij in samenwerkingsverband betrokken bij onderzoek op het gebied van de tweede-taalverwerving.

De laatste uitgaven in deze reeks zijn:

- C. Vellekoop, *Musica movet affectus* (1994)
W.P. Gerritsen, *De constructie van het geheugen* (1994)
C. van der Voort, *Eén, geen of honderdduizend* (1994)
R. de Groot, *Beheersing en overgave in recente Nederlandse muziekdrama's* (1994)
K.A. Ottenheym, *Timmermansoog en kennersblik* (1995)
C.P. Courtney, *Belle van Zuylen en philosophy* (1995)
Karen A. Shriver, *Document design as rhetorical action* (1995)
Heleen Sancisi-Weerdenburg, *Andromache* (1995)
D.W. Fokkema, *Culturele identiteit en literaire innovatie* (1996)
Peter Vale, *South Africa and Southern Africa* (1996)
H.J. Verkuyl, *De schouders waarop wij staan* (1996)
Wiecher Zwanenburg, *Over Franse taalkunde, geesteswetenschappen en samenleving* (1997)
Peter Hecht, *Over Rembrandt, Manet, en het tweede leven van de kunst* (1997)
William Uricchio, *Media, Simultaneity, Convergence: Culture and Technology in an Age of Intermediality* (1997)
Marjan Schwegman, *De Prima Donna* (1998)
Hans Righart, *Anglophilia Seriosa en andere zenuwaandoeningen* (1998)
Henriëtte de Swart, *Variatie in betekenis* (1998)
Maarten van Rossem, *Het poldermodel in internationale context* (1998)
Duco Hellema, *De handelende staat* (1998)
P.D. 't Hart, *Teneinde het voortwoekeren van allerlei kwalen te voorkomen* (1999)
Bert Hogenkamp, *Ogen en oren tekort?* (1999)
Wim Denslagen, *Nostalgie en modernisme in de monumentenzorg* (1999)
C. Vellekoop, *Met een kaars naar de kerk* (1999)
Dick Schram, *Kracht van lezen* (1999)
Maarten van Buuren, *Vincent van Gogh's navolging van Christus* (2000)
W.P. Gerritsen, *Wat doen de bureu?* (2000)
Peter Coopmans, *Het projectieprobleem in de praktijk* (2000)
Anna Everett, *The Revolution will be Digitized: Afrocentricity and the Digital Public Sphere* (2001)
John Groenewegen, *Het economische stelsel van Frankrijk en Nederland; leven als God in de polder?* (2001)
Wijnand Mijnhardt, *Over de moderniteit van de Nederlandse Republiek* (2001)
Gert Rijlaarsdam, *Vreemd talenondervijs. Over vernieuwing en samenhang, didactiek en onderzoek* (2001)
Emile Wennekes, *'Frisia non cantat', en meer van dat soort malligheden* (2001)
Doris Edel, *Off the mainstream. A literature in search of its criteria* (2001)



Colofon

Copyright: N. Corver

Vormgeving en druk: Labor Grafimedia BV, Utrecht

Deze oplage is gedrukt in een oplage van 300
genummerde exemplaren, waarvan dit nummer is.

Gezet in de PBembo en gedrukt op 90 grams papier Biotop.

ISBN- 90-76912-22-x

Uitgave: Faculteit der Letteren, Universiteit Utrecht, 2002.

Het ontwerp van de reeks waarin deze uitgave verschijnt is
beschermd.

